

Vasiljka Prelević

BORBA RADNIČKE KLASA U SARAJEVU I DRUGIM MESTIMA U BIH PROTIV UREDBE O REDU I RADU I AGITACIJA KPJ TOGA VREMENA ZA PREDSTOJEĆE IZBORE ZA KONSTITUANTU

Posle I svetskog rata radnički pokret Jugoslavije se vrlo brzo razvija i već 1919. godine predstavlja snažan deo internacionalnog komunističkog radničkog pokreta. Pod izuzetno teškim privrednim i ekonomskim prilikama u zemlji, stvorenim ratnim pustošenjem, i pod snažnim idejnim uticajem oktobarske revolucije, radnička klasa je bila krajnje revolucionarno raspoložena i spremna da svrgne postojeći režim ukoliko je neko pravilno organizuje i povede u odlučnu borbu.

Vođa radničke klase u borbi za socijalističku Jugoslaviju bila je KPJ, koja je već posle jedne godine postojanja, tj. 1920, brojala 60.000 članova, ali usled svoje mladosti, negativnog nasleđa od socijaldemokratskih partija u organizacionom pogledu, nepovezanosti sa sindikatom u smislu vodstva Partije kao avangarde, neophodnog stava o pitanju revolucionarne borbe i drugih slabosti koje su je pratile u početnoj fazi, nije umela da iskoristi revolucionarnu situaciju i povede borbu protiv buržoazije za čiji su uspeh postojali svi objektivni uslovi.

Pa ipak radnička klasa se energično suprotstavlja teškom položaju u društvu i putem zborova i skupština, štrajkova, tarifnih pokreta i štampe, bori se za opšte građanske slobode i prava.

Zaplašena revolucionarnim akcijama radničke klase buržoazija u početku postupa obazrivo i vrši izvesne utupke, kao: dozvoljava proslavu Prvog maja, pravo na osmočasovni radni dan, pravo koalicije, povećava nadnice i sl., ali kada se konsolidovala preduzima energičnije mere s ciljem da »reakcijom i nasiljem spreči rašćenje komunističkog pokreta čije razviće nameće sva ekonomska i socijalna kriza zemlje, te jugoslovenska buržoazija poseže najzad i na životno pravo radničke klase, na pravo štrajka.¹

Već od druge polovine 1919. godine buržoazija svaki štrajk koji se objavi iz ekonomskih razloga tretira kao politički i antidržavni, te ga pod tom motivacijom ugušuje silom oružja uz najraznovrsnije oblike torture i nasilja, a posebno od 1920. godine kada Centralno radničko

¹) Istorijski arhiv KPJ, tom II, *Kongresi i zemaljske konferencije KPJ 1919—1937*, Beograd, 1950.

sindikalno vijeće Jugoslavije (CRSVJ) donosi pravilnik o planskoj organizaciji štrajkova, tj. objedinjavanju i rukovođenju iz jednog centra, kako bi se što efikasnije suprotstavili sve snažnijem naletu buržoazije. Tako je aprila meseca 1920. godine Generalni štrajk železničara, koji je obuhvatio oko 50.000 radnika, bio krvavo ugušen vojskom i žandarmrijom, a železničari mobilisani i stavljeni pod vojne propise.

Prvomajska proslava u Sarajevu 1920. godine, kao i u mnogim gradovima u zemlji, bila je u znaku demonstracija protiv drastičnih mera koje je buržoaska vlada upotrebila protiv železničara i ostalih radnika. U demonstracijama je samo u Sarajevu učestvovalo preko sedam hiljada radnika i građana.

U zemlji se protestovalo i protiv buržoaske reakcije i rata. Povodom ovoga 5. VIII 1920. godine u Sarajevu je održana protestna skupština koja je usvojila rezoluciju u kojoj se kaže da će se sarajevski proletarijat boriti svim sredstvima protiv novog rata, a pre svega protiv pokušaja Antante da narod uvuče u intervenciju protiv Sovjetske Rusije. Na skupštini, kojoj je predsedavao Đuro Đaković, najoštrije se osuđuje pokušaj vlade da zabrani pravo zbora, dogovora i slobodu štampe i time radničku klasu liši najosnovnijih prava i mogućnosti da se dalje bori.

Poneta uspehom posle ugušivanja štrajka železničara buržoazija priprema odlučniji napad protiv KPJ i sindikata, ali oprezno, s obzirom da su izbori za Ustavotvornu skupštinu bili na pragu. U septembru 1920. godine vlada objavljuje Projekt Uredbe o redu i radu. Cilj Uredbe je da onemogući organizovanje radnika, tj. štrajk, ali ne i da zabrani svaki legalan rad KPJ i Klasnog revolucionarnog sindikata, jer bi se takav potez negativno odrazio u periodu žive agitacije za izbore.

U periodu borbe jugoslovenskog proletarijata protiv Uredbe o redu i radu Jugoslavija je bila tipična buržoaska tvorevina, tj. centralistička država temeljena na principu socijalne nepravde, bespravnosti osnovnih elemenata društva — radnika i seljaka i na principu nacionalne neravnopravnosti.

Nezadovoljstvo radnih ljudi grada i sela raslo je sve više, a posebno je bila nezadovoljna radnička klasa, jer je ona »pod rukovodstvom Komunističke Partije, bila ne samo jedan običan politički protivnik režimu već i nepomirljivi klasni protivnik celokupnom kapitalističkom poretku«.²

Nezadovoljstvo naroda posebno se manifestovalo zbog nerešenih pitanja u nacionalnom, agrarnom, privrednom i finansijskom pogledu, kao i zbog spoljne politike tadašnje vlade.

Nacionalno pitanje stara Jugoslavija od 1918. do 1941. god. nije uspela da reši. Međutim, napredne snage svih nacija, pre svega radnička klasa, iako nije bila u stanju da za dugo vremena spreči buržoaziju u sprovođenju takve nenarodne politike, ipak se suprotstavlja i od samog početka vodi borbu »za drugačiju Jugoslaviju koja će biti otelotvorenje svih njenih nacija. Bilo je potrebno dve i po decenije uporne borbe naprednih snaga Jugoslavije, predvođenih Komunističkom partijom, da se ona pobedom Revolucije i ostvari«.³

²) Triša Kecierović, *Obznana* (29. XII 1920), Beograd, 1952, 15.

³) Rodoljub Colaković, *Borba KPJ za rešenje nacionalnog pitanja*, Beograd, 1959, 11.

Feudalni odnosi i pored razvoja krupnog kapitalističkog zemljišnog poseda nisu bili likvidirani. Posle I svetskog rata seljačke mase su osiromašile, što je imalo za posledicu, između ostalog, to da čitava sela u Bosni, Makedoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji i drugim mestima kreću u nasilno otimanje zemlje.

Buržoazija se uplašila ovakvog raspoloženja seljačkih masa, te obećava da će im olakšati položaj, iako je svesna da je iz toga stanja može spasiti samo kontrarevolucija. KPJ je od samog početka bila protiv feudalnih odnosa, ali je bila i organizaciono i idejno nespremna da stane na čelo seljaka, čiju je borbu, s obzirom na revolucionarno raspoloženje, trebalo povezati sa borbom radničke klase do njene konačne pobeđe. Buržoazija je samo donekle realizovala svoja obećanja pazeći da ne ošteti feudalce i veleposednike kao svoje saveznike. U Bosni i Hercegovini kmetski i polukmetski odnosi bili su uglavnom likvidirani uz veliku odštetu begovima. »Započeta pod pritiskom revolucionarno raspoloženog siromašnog seljaštva još 1919. godine, a sa ovakvim stavom nosilaca vlasti u normalizovanoj državi, agrarna reforma praktično nije bila dovršena za sve vreme postojanja kapitalističke Jugoslavije«.⁴

Privreda Jugoslavije bila je veoma slabo razvijena, a posebno u krajevima glavnog poprišta prvog svetskog rata, kao npr. u Srbiji. Rat je imao za posledicu niz problema ekonomske, privredne, i socijalne prirode. Bilo je potrebno raditi na obnavljanju i onako nerazvijene industrije, što iskorištavaju uglavnom strani kapitalisti investirajući u industriju, rudarstvo i druge grane privrede, usled čega zemlja postaje uveliko zavisna od stranog, posebno finansijskog kapitala.

Državni budžet je nesrazmerno veliki — samo mu je godišnji deficit milijardu i 800.000 dinara, a dug inostranstvu blizu 10 milijardi.

I postojanje raznih oblika novčanih jedinica ima takođe za posledicu špekulaciju valutom. Cveta i špekulacija životnim namirnicama, kirijom i drugim bitnim životnim potrebama. Radi otplaćivanja duga inostranstvu bili su uvedeni novi monopoli, carine i takse, čime je jugoslovenska buržoazija sve teškoće prenela na grbaču radničkih masa.

Uopšte uzev, u periodu takozvane privredne obnove »vladao je jedan opšti ekonomski, finansijski i privredni kaos, koji je izazvao veliko nezadovoljstvo narodnih masa. Na jednoj strani — neutoljiva žeđ za profitom i bogaćenjem, a na drugoj strani — ekonomska i socijalna beda«.⁵

Nepopularna je bila i spoljna politika tadašnje vlade, jer je ona, vodeći reakcionarnu i neprogresivnu politiku, sa simpatijama gledala na druge zemlje sa sličnim sistemom. Ona je, oviseći od inostranstva, pre svega u finansijskom pogledu od Francuske, podržavala politiku gušenja revolucija, spremna da pruži podršku i pomoć radi brutalnog ugušivanja svih akcija radničke klase.

Ovakvoj politici suprostavljala se radnička klasa, koja protiv svojih idejnih drugova — radnika drugih zemalja, nije želela da se bori.

⁴ Dimitrije Bajalica, *KPJ i »seljačko pitanje«*, Beograd, 1959, 15.

⁵ Edib Hasanagić, *Iz istorije Jugoslavije 1918—1945*, Beograd, 1958, 167.

16. IX 1920. godine povodom Projekta Uredbe o redu i radu »Radničke Novine« su objavile članak pod nazivom »Budimo spremni«! U članku se oštro napada pokušaj vlade da radnički pokret i KPJ stavi van zakona i zabrani pravo štrajka, zbora, udruživanja i štampe, tj. osnovne građanske i političke slobode. Pozivajući najšire slojeve društva pod okriljem KPJ u »Radničkim Novinama« stoji: »U borbi protiv namera vladajućih da partiski i sindikalni komunistički pokret uguše imaćemo uza se ceo narod. Budimo spremni, drugovi, za borbu, ako je buržoazija započne, za borbu iz koje moramo izaći pobednici i srušiti sve reakcionarne i zločinačke planove buržoazije.«⁶

Na osnovu Projekta Uredbe o redu i radu koji je vlada podnela Privremenom narodnom predstavništvu, ministarski savet ima ovlašćenje da putem uredbi uređuje sva »hitna i neodložna pitanja za koja je inače nadležna zakonodavna vlast«.⁷ Uz obrazloženje projekta koji sadrži 4. člana ministar za Ustavotvornu skupštinu Laza Marković navodi da je ovaj zakon nužan »radi održavanja javnog reda, radi sprečavanja svih radnji koje su u raznim oblicima upravljene na rušenje države i društvenog poretka i na potkopavanje državnog autoriteta, potrebno je boriti se zakonskim sredstvima prilagođenim novim načinima borbe onih elemenata koji ustaju protiv države. Radi toga potrebno je doneti shodne zakonske propise i omogućiti državnim vlastima da se takvim sredstvima suzbije štetan i rušilački rad«.⁸

Projekt ovog zakona nije bio iznet pred Privremeno narodno predstavništvo, ali je ono 4. septembra 1920. godine protuustavno ovlastilo vladu da ima pravo donositi uredbe sa zakonskom snagom sve do saziva Ustavotvorne skupštine.

Protiv Projekta Uredbe o redu i radu digao je glas radnički pokret Jugoslavije.

Na IV sednici plenuma CRSVJ, održanoj od 15—17 IX 1920. godine podvrgnuta je kritici pomenuta uredba, kao i pozvane sve radničke organizacije Jugoslavije da od 23—30. IX održe protestne zborove protiv projektovane uredbe. Na plenumu CRSVJ detaljno je raspravljano pitanje Projekta Uredbe, kojim vlada želi da obespravi radničku klasu i sankcioniše nered koji ona sama stvara. Po mišljenju ove sednice, projektovana uredba koju Centralna vlada u Beogradu želi da iznese pred Narodno predstavništvo predstavlja inzvanredno reakcionarni pokušaj vlade, kojim se nameravaju radnički pokreti i radnički sindikati staviti van zakona i da se njihove akcije proglase ilegalnim. Dalje se navodi da se gaženjem zakona »o zborovima i udruživanjima, zakona o radnjama, ova Uredba kosi i sa svim zakonima o građanskim slobodama, u koliko se oni odnose na radnike kao građane; sukobljava se i sa samim Srbijskim ustavom«.⁹ Sa namerom da se oduzme radnicima pravo na štrajk, vlada zadire u najvitalnije interese radničke klase, želeći da je na taj način načini poslušnim oruđem i da je eksploatiše po svom nahođenju, jer Parlament koji narod nije ni birao, namera da dati vladi prava da radi onako kako joj bude odgovaralo.

Plenum navodi da radnici po Uredbi nemaju pravo da obustave rad u preduzeću ni u slučaju podnošenja zahteva poslodavcima. Neza-

⁶) »Radničke Novine«, Beograd 16. IX 1920.

⁷) i ⁸) »Radničke Novine«, Beograd, 17. IX 1920.

⁹) Prezidijal, 103/1924, Pokrajinska uprava Bill.

dovoljni radnici imaju pravo da iznose svoje zahteve pred »Sud Dobrih Ljudi«, koji sačinjavaju razni advokati, bankari i trgovci, koji su ovlašteni da odluče da li su zahtevi radnika opravdani ili nisu. Ukoliko spor i bude rešen u korist radnika, poslodavac može i dalje da radi po svom nahođenju, ne ispunivši njihove zahteve, a radnici ne smiju ni onda štrajkovati, jer po Uredbi, ukoliko dođe do štrajka, vođe istoga biće kažnjene robijom, a učesnici višemesečnim zatvorom. Posle sukoba radnika i poslodavca putem ovako glomazne procedure, radnici mogu u ograničenom broju napustiti posao, odnosno preduzeće, posle otkaznog roka. Na taj način u preduzećima je bila isključena obustava rada, jer su poslodavci bili u mogućnosti da upražnjena mesta popune novim — gladnijim radnicima.

Plenum smatra da ovu Uredbu nije inspirisala nikakva nužda, a ni privredno-ekonomski interesi, »da je naprotiv, zdrav privredno-ekonomski interes u tome dati radništvu svekolike slobode sindikalne akcije, i primeniti pune socijalno-političke mere zaštite od eksploatacije, besposlice, osiguranja od nesreće, bolesti i tako dalje«. ¹⁰ Naglašavajući na kraju nužnost preduzimanja najenergičnijih mera protiv Uredbe o redu i radu putem protestnih zborova i manifestacija po ulicama, na Plenumu se kaže: »Pozivate se, dragi drugovi, da u ovom času koji je sudbonosan po naše radničke sindikate, vršite svi svoju proletersku dužnost. Oklevanja ne može i ne sme da bude, jer vreme ne čeka, a kapitalistički vrug ne spava. Ovi zborovi su već danas, kada Vam ovo pišemo, trebali da budu izvođeni, ali se moralo čekati na odluku Plenuma koja je tek jutros pala«. ¹¹

Ovom pozivu radničke organizacije iz čitave zemlje odmah su se odazvale, što se pokazalo efikasnim, jer je pod pritiskom neočekivanog otpora radničke klase na čelu sa KPJ, kao i radnih masa uopšte vlada bila prinuđena da posle nekoliko dana povuče Projekt Uredbe.

Razmatrajući odluke I sednice CSRVJ KPJ, radnička klasa i seljačke mase se uključuju putem protestnih zborova, kao jednog od metoda borbe za prava i slobode, u borbu protiv nasilja koje vlastodršci spremaju radničkoj klasi. Odazivajući se pozivu CSRVJ Mesno radničko sindikalno veće u Sarajevu saziva opšti javni protestni zbor, naglašavajući da se izbori za Konstituantu približavaju i da od ishoda izbora u mnogome zavisi budući položaj radničkih organizacija, tj. pravo radnika na koaliciju i štrajk. Dalje se kaže: »Drugovi i drugarice! Vaša su najosnovnija prava ugrožena! Neka stoga ni jedan od Vas ne izostane sa ovoga zbora. Svi na zbor! Neka nas protest protiv donošenja Uredbe (zakona) kojom nam se hoće oduzeti pravo na život, bude ozbiljna opomena gospodi vlastodršcima. Dodite da sa ovoga zbora bacimo prvu parolu za prestojeće izbore za Konstituantu.« ¹²

Iz ovoga se jasno vidi da je uporedo sa borbom jugoslovenskog proletarijata protiv Uredbe o redu i radu najznačajniji momenat u borbi protiv buržoaske vlasti agitacija KPJ za predstojeće izbore za Konstituantu. Ova agitacija, i pored nastojanja vlasti da je osujeti i umanjiti njen značaj, odigrala je ogromnu ulogu u pripremanju radnih

¹⁰) i ¹¹) Prezidijal, 103/1924, Pokrajinska uprava BiH.

¹²) »Glas Slobode«, organ KPJ BiH, *Radnici i Radnice!* Sarajevo, 28. IX 1920, br. 208, str. 1.

masa, posebno radničke klase, za izbor poslanika članova KPJ, koja je jedina bila njen istinski zastupnik.

Posebno je porastao ugled KPJ na izborima za Konstituantu 28. XI 1920. g. kada je KPJ dobila preko 198.000 glasova i 58 poslanika i na taj način, po snazi i broju, posle Demokratske i Radikalne stranke, postala treća partija u zemlji. Ovim događajem politički ugled radničke klase i KPJ veoma je porastao.

Za vreme borbe jugoslovenskog proletarijata protiv Uredbe o redu i radu Jugoslavija se nalazila u vrtlogu stranačkih borbi. Partijski programi nalazili su se na pretresu, obelodanjeni i formulisani prema narodnom raspoloženju. O Konstituantu je govoreno kao o »čuvaru amaneta narodnog jedinstva«, a o Uredbi kao neophodnom aktu koji je morao uslediti radi bezobzirnosti pojedinaca, te se, kako je rekao ministar unutrašnjih dela Milorad Drašković, »ne smije dopustiti da se ova država naziva pogrdnim imenima. Stranke se mijenjaju, a država je vječna«.¹³

Može se reći da su sve stranke, izuzev KPJ, bile buržoaske i u svojoj strukturi reprodukovale tadašnji društveni sistem. I pored svojih specifičnosti bila im je zajednička borba protiv radničkog pokreta i želja za sticanjem bogatstva putem eksploatacije radnika i seljaka. Radi toga one i navode, misleći na KPJ, da se predizborna aktivnost ne sme zloupotrebiti i shvatiti tako da govori ko šta hoće, kao i da je neophodno sve skupove i zborove, čija se sadržina kosi sa ovom naredbom, rasturiti i organizatore pozivati na odgovornost pred zakonom.

Iz ovoga se jasno vidi u kakvom su nenarodnom duhu i u znaku nasilja sprovedeni izbori za Ustavotvornu skupštinu.

U Bosni i Hercegovini povodom Projekta Uredbe o redu i radu održano je 15 protestnih zborova, kao i bezbroj predavanja i agitacija za izbor članova KPJ u Ustavotvornu skupštinu.

Prvo predavanje pod nazivom »Zakon reakcije Uredbe o redu i radu« održano je 24. septembra 1920. godine u Doboju. Ovo predavanje bilo je ujedno i uvod za skupštinu komunista u Doboju, koja je održana 26. IX 1920. god. Govoreći o teškom položaju radnika, Bogoljub Čurić se posebno osvrće na Uredbu o redu i radu sa kojom vlada želi obespraviti radnike, oduzimajući im najefikasnije oružje u borbi za poboljšanje njenog ekonomskog položaja — pravo štrajka. Na kraju je naveo da se ovakvom pokušaju vlade treba najenergičnije suprotstaviti, jer se on kosi ne samo sa principima zakonodavstva nego i sa interesima radničke klase kao celine.

Istog dana u Derventu Čurić je održao predavanje: »Politička situacija i izbori za Konstituantu«. Prikazujući političku situaciju u zemlji, kao i težak položaj radničke klase, položaj koji vlada namerava Uredbom još više pogoršati, navodi da su izbori na pragu i da od njih umnogome zavisi budući položaj radničke klase, te da je potrebno glasati za KPJ, koja će jedina biti veran tumač njenih želja i boriti se za njena prava. Izlaganje je završio rečima: »Mi se nadamo da će drugovi

¹³) »Narodno Jedinstvo«, *Iz unutrašnje politike*, Sarajevo, 26. X 1920, broj 223.

u Derventi, koji su uvek stajali na visini svoje zadaće za kratko vreme podići jake bedeme udruženih sila iz sela i varoši.«¹⁴

26. IX 1920. god. održana je skupština komunista u Zenici. Skupštini je prisustvovalo oko 1.500 radnika.

Govoreći o izborima za Ustavotvornu skupštinu, Ivan Krndelj oštro napada vladu i buržoaske partije koje uoči izbora izlaze sa lažnim programima kako bi narod obmanile i izmamile njegove glasove. Radi toga je potrebno glasati za KPJ, koja bi im pomagala, podučavala ih i pripremala za oslobođenje. Pretnje buržoazije da će ona silom, progonima i tamnicama sprečiti akcije koje su direktno uperene protiv društvenog sistema, ne bi trebalo da zaplaše radničku klasu, koja svakim danom postaje jača i spremnija i koja treba da prihvati borbu i iz nje da izađe kao pobednik.

Krndelj podvrgava oštroj kritici i pokušaj vlade da uvede Zakon o uspostavljanju reda i rada, tražeći od nametnutih poslanika, koje narod nije birao, pravo da joj odreši ruke i da vlada ne osvrćući se na postojeće zakone. Protiv pokušaja vlade da radničkoj klasi oduzme jedino sredstvo otpora — pravo na štrajk, treba se energično suprotstaviti ne prezajući pred žrtvama i represalijama. Otvarajući oči seljacima zbog nerešenog agrarnog pitanja, Krndelj ih poziva na budnost, jer argumenti koje navodi jasno ocrtavaju i ovo nerešeno pitanje. Kaže da treba sa zбора poručiti ministrima i njihovim suprugama, koje često vode glavnu reč, da ne diraju pravo radnika i seljaka uredbama, koje se ne mogu prihvatiti.

Na kraju skupštine je Ivo Dragić pročitao Rezoluciju CRSVJ, kojom se ističe potreba borbe protiv korumpiranog buržoaskog društva i Uredbe o redu i radu.

Rezolucija je, kao i na svim drugim skupštinama u zemlji, jednoglasno prihvaćena i na kraju popraćena rečima: »Ako nam zabrane štrajkovati, a mi ćemo raditi, ali ćemo izbaciti gazde i gospodu iz fabrika kao u Italiji.«¹⁵ Po završetku skupštine sastalo se na užu konferenciju vođstvo Mesne komunističke organizacije, kao i po jedan težač iz svakog sela, radi dogovora o pitanju izborne borbe i načina agitacije za izbor članova u Konstituenti.

U želji da umanje značaj ove skupštine vlasti navode da je bila slabo posećena, što nije tačno, jer ukoliko ovu skupštinu posmatramo u sklopu drugih skupština u BiH, a imajući u vidu da je Zenica bila značajan, iako nedovoljno razvijen industrijski centar, jasno nam je da je interesovanje i protest radnika i seljaka okoline morao biti veliki.

26. IX 1920. god. održana je skupština komunista u Doboju. Skupštini je predsedavao Mitar Mandić, a referenti su bili poznate vođe radničkog pokreta Mitar Trifunović Učo iz Tuzle i Bogoljub Ćurić, tajnik pokrajinskog sekretarijata Saveza železničara iz Sarajeva. Na skupštini je bilo prisutno oko 1.000 radnika i seljaka.

Sa istim namjerama kao i povodom skupštine u Zenici, vlasti navode da je bila dobro posećena ne zbog interesovanja prisutnih nego

¹⁴) »Glas Slobode«, organ KPJ, *Predavanje u Derventi*, Sarajevo, 2. X 1920, str. 2.

¹⁵) »Glas Slobode«, organ KPJ, *Skupština komunista u Zenici*, Sarajevo, 26. IX 1920, br. 208, str. 3.

radi toga što je održana na pijačni dan, te mole Policijsku direkciju u Sarajevu da u buduću ne odobrava rad skupština pazarnim danom, tj. petkom i nedjeljom.

Mitar Trifunović Učo i Bogoljub Ćurić pozivaju na ovoj skupštini radnike i seljake da se sjedine bez obzira na veru, jer im položaj u društvu postaje sve teži, a policijski režim grublji i glomazniji nego za vreme Austro-Ugarske, te je potrebno odgovoriti najoštrijim metodom borbe protiv Uredbe o redu i radu i glasati za KPJ — partiju radnika. Na kraju je istaknuto da se politika Vlade u borbi protiv Sovjetske Rusije mora ignorisati, jer je direktno uperena protiv radničke klase.

Ovaj su zbor vlasti podvrgle oštroj kritici i smatraju da se ovakve skupštine ne smeju održavati, jer što se govorilo na ovoj skupštini vređa društveni poredak, te otežava vršenje službe straže sigurnosti, pošto »takvom dozvoljenom govoru nije se mogao da složi niti da sluša ko imalo osjeća današnju dinastiju, pošto je govor takovi bijo što je značijo revoluciji, štrajku«¹⁶. Uopšte uzev, skupština je, po mišljenju vlasti, imala karakter stranačke agitacije za predstojeće izbore, a ne želje KPJ da pomogne radničkoj klasi.

26. IX 1920. god. održana je prva javna skupština komunista u Gornjem Vakufu. Skupštinu je sazvala osnovna organizacija KP iz Travnika u sporazumu sa Sindikalnim vijećem iz Bugojna. Na skupštini je govorio Danko Madunić posebno ističući značaj Sindikata i partijskih organizacija u borbi protiv buržoaskih nastojanja da radničku klasu liši prava štrajka kao jedinog metoda borbe. Na skupštini je izraženo posebno interesovanje za biranja partijskog odbora, kao i za rad na što većoj izgradnji Partije, širenju štampe i sl., a u cilju pripremanja radničke klase za izbore, koji ih ne smeju zateći nespremne.

Vlasti navode da je skupštini prisustvovalo oko 100 radnika, i to najveći broj onih koji su došli iz radoznalosti.

Međutim, može se pretpostaviti da je i ova skupština bila dobro posećena i da su prisutni kao i na drugim skupštinama izrazili protest protiv Projekta Uredbe o redu i radu i svoju spremnost da glasaju za KPJ.

27. IX 1920. g. u Ljubiji je održana skupština komunista sa područja rudarske uprave.

Iz izvještaja Policijske uprave u Ljubiji koji je upućen Okružnom načelstvu Banje Luke vidi se da je na skupštini raspravljano o Projektu Uredbe o redu i radu, kao i o izborima za Ustavotvornu skupštinu. Neobjavljeni dokumenti radničke štampe u vezi sa ovom skupštinom otežavaju jasnije sagledavanje tretiranih pitanja, ali se može zaključiti da je i ovde zbog nezadovoljstva rudarskih radnika protest protiv vladinog projekta Uredbe bio ogroman, kao i da su prisutni izrazili spremnost da glasaju za KPJ prilikom izbora za Ustavotvornu skupštinu.

Vlasti su ovu skupštinu ne samo podvrgle kritici nego se i pripremale da je osujete, ali kako to nisu mogle po čl. 2. Zakona o zborskim, skupština je bila održana. Ipak je sreski načelnik iz Prijedora

¹⁶) Prezidijal, 9528/1920, Pokrajinska uprava BiH.

naredio da ga žandarmerija u Ljubiji obavesti »na koji način i po kome je taj sastanak sazvan i šta se je raspravljalo na dnevnom redu, da bi mogli po potrebi protiv sazivača postupiti«¹⁷.

28. IX 1920. god. Mesna organizacija komunista u Konjicu održala je javnu skupštinu. Pridružujući se opštem protestu jugoslovenskog proletarijata protiv donošenja Projekta Uredbe o redu i radu, kao i agitujući za predstojeće izbore, odlučeno je da radnička klasa povede borbu protiv Uredbe i za izbor svojih predstavnika u Konstituenti. Referent na skupštini bio je izaslanik iz Sarajeva Bogoljub Čurić. Skupština, iako održana u radni dan, bila je dobro posećena i predstavljala značajnu manifestaciju u borbi radničke klase protiv nezakonitih mera vlade.

29. IX 1920. godine u Sarajevu je održana skupština komunista u bašti Radničkog doma. Na skupštini je izražen protest protiv buržoaske reakcije koja u Jugoslaviji postaje sve grublja i beskrupuloznija u nasilju i teror. Bilo je odlučeno da se radnička klasa bori svim raspoloživim sredstvima protiv političkog i socijalnog terora buržoazije. Istaknuta je i potreba nepoštedne borbe protiv Uredbe o redu i radu »kojom se ide na to da se unište najosnovnija prava i slobode radničke klase, da se ona baci u najcrnje političko i socijalno ropstvo«¹⁸, kao i da narodne mase zajedno sa KPJ stupe u izbornu borbu za Konstituantu.

Skupštinu u Sarajevu otvorio je Đuro Đaković, jedan od najmarkantnijih revolucionara i vođa radničkog pokreta Jugoslavije. Njegova politička aktivnost posebno je dolazila do izražaja u BiH, gde je najviše i živio. Nepoštedno je razobličavao sve negativno u društvu i otkrivao slabosti u KPJ utičući na pravilan razvitak radničkog pokreta i ideološki pripremajući radničku klasu u smislu nepoštedne borbe protiv buržoaske vlasti i otklanjanju verskog i nacionalnog antagonizma, kojim se vešto koristila vladajuća klasa. Njegove reči bačene u lice ubicama prilikom zadnjeg hapšenja 1928. godine zvučale su proročanski, jer je, osećajući snagu radničkog pokreta i neminovnost pobe nad buržoazijom, rekao: »Vi možete mene ubiti, a ne samo progoniti, ali će svejedno radnička klasa voditi klasnu borbu«, koja će biti sve dotle dok bude klasne vladavine i klasnog društva«¹⁹. Iz njegovih reči uvek je izbijala istina i snaga naroda. Tako je mogao da govori samo istinski vođa radničke klase. I na skupštini komunista u Sarajevu Đuro Đaković poziva radnike da protestuju protiv Uredbe o redu i radu sa kojom se na jedan brutalan i cinički način gaze najosnovnija prava i slobode radničke klase.

Navodeći da borbu protiv buržoaske reakcije treba voditi svim raspoloživim sredstvima, kaže: »Sa Uredbom o redu i radu nama se hoće da sputaju i ruke i noge da nam se oduzme mogućnost štrajka. Mi se sa tom reakcionarnom Uredbom ne možemo nikako pomiriti.«²⁰

¹⁷) Prezidijal, 7/896, Sreski arhiv Banje Luke, zbirka »Radnički pokret«.

¹⁸) »Glas Slobode«, *Skupština komunista u Sarajevu*, Sarajevo, 1 X 1920, br. 211, str. 1.

¹⁹) Avdo Humo, *Znamenja Revolucije*, Sarajevo, 1959, 23.

²⁰) »Glas Slobode«, organ KPJ, *Skupština komunista u Sarajevu*, Sarajevo, 2. X 1920, br. 211, str. 1.

Referat o Uredbi o redu i radu podneo je na skupštini Panto Krekić, govoreći o Parlamentu koji već dve godine donosi zakone bez poverenja i ovlašćenja naroda, navodi da je pomenuta uredba napunila čašu strpljenja radničke klase i radnih masa uopšte. Vlada Uredbom, u stvari, provocira otpor radničke klase, koji će imati samo za nju posledice. Precenjujući svoje snage vlada nije u stanju da sagleda činjenice, već nastoji da na grub način obespravi radnike, ali neće uspeti, kao što nije uspeo 60-ih godina XIX veka u Nemačkoj ni Bizmark, koga je sličan zakon, ekskluzivni, skinuo sa vlasti. Krekić dalje govori o pravu štrajka, koje je bosansko-hercegovački proletarijat izvojevao još 1905. godine, a koje ne želi izgubiti ni po cenu najvećih žrtava, jer skok cena i skupoća sve više pritiskuje radnike, zbog čega su štrajkovi neminovni. Navodi da su lažna obećanja vlade da će sprovesti zakon protiv skupoće, jer ona padaju neposredno pred izbore za Ustavotvornu skupštinu. Nesposobna da vlada, buržoazija ne bi smela da izdaje zakone protiv radnika, kao ni da hapsi radničke vođe, jer na taj način pothranjuje štrajkove u kojima radnici, kao luditi u Engleskoj, razaraju industriju, uništavajući mašine.

Naprotiv, trebalo bi da se uvode zakoni koji omogućavaju pravo štrajka, zakoni protiv skupoće, osiguranja, nezgoda i sl. kojim bi se ublažio položaj radnika i odnosi među nepomirljivim klasama. Kao odgovor na Uredbu, a izražavajući spremnost radničke klase za borbu protiv vladinog gušenja osnovnih prava i slobode radnika, Krekić navodi: »Mi sasvim mirne duše prihvatamo rukavicu koju nam ovoga puta baca jugoslovenska buržoazija. Mi sasvim spokojno gledamo na to i mi ćemo borbu nastaviti do konačnog oslobođenja.«²¹

Na skupštini je usvojena i Rezolucija CRSVJ u kojoj se konstatuje da je nemoguće oduzeti staro štrajkaško pravo radničkoj klasi, te da reakcionarni pokušaj vlade da donese Uredbu o redu i radu mora dovesti do nepomirljivog obračuna između radnika i buržoazije. »U odbrani svojih životnih ekonomskih interesa radnici moraju činiti upotrebu od štrajka. Žrtvujući pri tome svoje gladne nadnice; gladujući kod njegove upotrebe sa svojim porodicama; radnici pribegavaju štrajku u toliko više i češće u koliko je skupoća životnih namirnica jača, u koliko je procenat kapitalista, zbog proizvoljnog određivanja pojedinih cena proizvoda, veći, u koliko su kulturne i socijalne prilike radništva teže.«²²

Ističući parolu oštire borbe protiv svake vrste nasilja i pokušaja da se osujete štrajkovi, Rezolucija osuđuje vladu i tereti je za posledice do kojih će doći zbog Uredbe o redu i radu, kojom se legalna borba radničke klase želi osujetiti.

U Rezoluciji se kaže da je tobožnja Uredba protiv skupoće »Samo komičan tobožnji pravnički, pandan drastično reakcionarnoj Uredbi o redu i radu«²³, kao i da postoji »samo jedan put kojim se može poći u borbu protiv skupoće: Uvođenje radničke kontrole nad proizvodnjom, ispitivanjem tajnih kalkulacija sopstveničkih kod određiva-

²¹) »Glas Slobode«, *Pred izbornim za konstituante*, Sarajevo, 2. X 1920, br. 212, str. 1.

²²) Prezidijal, 9745/1920, Državni arhiv BiH.

²³) Prezidijal, 9745/1920, Državni arhiv BiH.

nja visokog profitnog procenta. Ovom kontrolom i reorganizacijom svekoliike proizvodnje, moguće je ublaživanje krize koja vlada.»²⁴

Na kraju Rezolucije je istaknuta spremnost radničke klase da se krajnje odlučnim sredstvima bori za slobodu udruživanja, štampe i organizovane akcije Sindikata.

Na skupštini komunista u Sarajevu Rezolucija je bila jedno-glasno prihvaćena uz spontano uzvikivanje parola: »Živeli radnički Sin-dikati! Živeo štrajk!«

O značaju izbora za Ustavotvornu skupštinu na zboru komuni-sta govorio je Života Milojković. Naglašavajući da je to značajan poli-tički momenat u zemlji u kojoj se narod ne pita ni za šta i da jedino u Jugoslaviji, nasuprot drugim evropskim državama, nisu vršeni nika-kvi parlamentarni izbori, navodi da je KPJ jedina partija koja traži da se raspišu izbori i razjuri Privremeno narodno predstavništvo, pošto ga čine trgovci, špekulanti, panduri i drugi neprijatelji radničke klase, koji ne uživaju poverenje naroda. Povodom toga Milojković kaže: »Mi idemo na izbore da propagiramo i popularišemo pred narodnim masa-ma naše komunističke ideje i principe. Mi idemo da masama naroda pokažemo da se samo putem diktature radnika i seljaka, putem sovjetske revolucije može da obori današnji kapitalistički poredak i radno čovečanstvo izađe iz pakla bede i užasa u kojem danas živi.«²⁵

Podržavajući interese radničke klase i potlačenog naroda uopšte, govornik navodi da je neophodno demaskirati Parlament kao nenarod-nu instituciju, te takođe i buržoaske partije, među kojima ne postoji gotovo nikakve principijelne razlike u pogledu vođenja unutrašnje i spoljne politike.

Osuđujući buržoaske planove protiv rata, a posebno u vezi sa gušenjem ruske revolucije, ističe da je radnička klasa Jugoslavije veli-ki pobornik mira i prijateljstva među narodima. Osvrćući se na unu-trašnju politiku, navodi da u zemlji vlada opšti haos. Jedinstvo nije stvoreno na željenoj osnovi, i koliko su buržoaske partije protiv jedin-stva, najbolji je dokaz u tome što ometaju rad KPJ — jedine partije u zemlji koja ujedinjuje narodne mase.

Opšti haos vlada i u privredi, kao i u nerešenom agrarnom pita-nju, koje može rešiti samo revolucija. Radi toga je potrebno da radnici i seljaci glasaju za KPJ, jer u suprotnom, kako kaže Milojković, ne treba nikoga da krive za bespravni položaj u društvu i teške uslove života.

Ne može se tačno reći koliki je broj prisutnih bio na ovoj skup-štini jer nedostaju podaci. Ali ako uzmemo u obzir da je Sarajevo bilo ne samo centar Bosne i Hercegovine nego i radničkog pokreta ove re-publike, u kojoj su snažno delovale komunističke organizacije i naj-izrazitiji revolucionari u zemlji, može se pretpostaviti da je broj pri-sutnih bio imponozantan i ne manji od 3.000.

Posle ove skupštine, koju su vlasti osudile, sve češće se u BiH zabranjuje rad komunističkih skupština. Tako je 29. IX 1920. godine zabranjena skupština komunista u Jajcu na kojoj je trebalo govoriti

²⁴) Prezidijal, 9745/1920, Državni arhiv BiH.

²⁵) »Glas Slobode«, organ KPJ, *Pred izborima za Konstituantu*, Sarajevo, 2. X 1920, br. 212, str. 1.

o istim pitanjima kao i na prethodnim skupštinama u BiH. Ovu skupštinu zabranio je kotarski predstojnik u Jajcu, sa motivacijom da se naređenjem Zemaljske vlade skupština zabranjuje.

Zbog protuzakonitog zabranjivanja skupštine protestovalo je Radničko sindikalno vijeće iz Sarajeva, ali je kotarski predstojnik odgovorio da skupštinu ne odobrava i da se dozvola za njen rad traži od okružne vlasti iz Travnika, a ubuduće od Zemaljske vlade iz Sarajeva.

Iz ovoga se jasno vidi da je strah tadašnjih vlasti od rastućeg uticaja KPJ i radničke klase kao celine, koja se sve energičnije suprotstavljala i borila protiv tadašnjih nastojanja vlasti da je potpuno potčini, sputa i obespravi, bio veliki. Buržoazija je dakle, pored raznih nasilja koje je primjenjivala prema radničkoj klasi, počela pribegavati zabranama komunističkih skupština, negirajući čak Srpski zakon koji se odnosio i na BiH i po kome se nije smeo zabraniti rad skupštinama.

Istog dana, tj. 29. IX 1920. god. u Kreki je održan velik radnički protestni zbor, kome je prisustvovalo oko 2.400 radnika. Zbor je sazvala Mesno radničko sindikalno veće iz Tuzle povodom projektovane Uredbe o redu i radu. Na skupštini je govorio Mitar Trifunović Učo. U svom izlaganju posebno se osvrnuo na težak položaj radničke klase i nezadovoljstvo naroda, na koje se buržoazija ne osvrće, već Uredbom priprema nov napad na radnički pokret. Prema tome, trebalo bi da se radnici najenergičnije suprotstave reakcionarnim pokušajima vlade i rade na jačanju svoje organizacije. Da bi bili jaki, a njihova borba uspešna, trebalo bi da se ujedine: »Ujedinjenje radnika znači da svaki radnik bude u svojoj svesti preobražen i onda ćemo imati tek svesne radnike, time tek ćemo doći do potpunog ujedinjenja i oslobođenja«²⁶ — kaže Trifunović.

Sa namerom da se oduzme pravo štrajka radničkoj klasi vlastodršci štete sami sebi i teraju radnike na borbu sa buržoazijom.

Na kraju skupštine bila je usvojena Rezolucija CRSVJ i izražena spremnost da se po svaku cenu brane skupo stečena prava radničke klase.

30. IX 1920. god. u Zgošći (nedaleko od Kaknja) održana je skupština komunista, kojoj je prisustvovalo gotovo svo radništvo mesta. Posle uvodnog izlaganja Joze Tukića, Ivan Krndelj u kratkim potezima prikazuje političku situaciju u zemlji u kojoj »caruje najcrnja reakcija i narod nema nikakvih prava i ne uživa nikakve slobode sem slobode stalnog gladovanja«²⁷. Uredbom o redu i radu vlada želi osujetiti uspeh KPJ prilikom izbora za Ustavotvornu skupštinu. Zbog toga je radnička klasa prinuđena da prihvati borbu protiv celokupnog režima, ili da se složi sa teškim položajem u društvu. Izlaganje Krndelja često je prekidano spontanom klicanjem prisutnih, a prihvaćena je bila i Rezolucija CRSVJ protiv projektovane Uredbe o redu i radu i izražena spremnost da radnici glasaju za svoje predstavnike u Konstituenti.

²⁶) Prezidijal, 10046/1920, Pokrajinska uprava BiH.

²⁷) »Glas Slobode«, organ KPJ, *Skupština u Zgošći*, Sarajevo, 6. X 1920, br. 215, str. 2.

30. IX 1920. god. fabričke trube su u Banja Luci objavile dvo-satnu obustavu rada da bi održali protestnu skupštinu komunista protiv Uredbe o redu i radu.

I pored nevremena radnici su se okupili tog dana pred Radničkim domom i u koloni krenuli prema železničkoj stanici na skupštinu kojoj je prisustvovalo preko 1.500 radnika.

Na skupštini su govorili Mihailo Jovanović, Dušan Balaban i Jakov Lastrić.

Vlasti su ovu skupštinu podvrgle oštroj kritici, a posebno referente, koje su 18. X pozvali na odgovornost, kako izveštava načelnik okruga Jovan Todorović, »radi njihovih govora na radničkoj skupštini, te će se rezultat postupka svojevremeno javiti«.²⁸

Kao što se vidi i skupština komunista u Banjoj Luci protekla je u znaku oštre cenzure vlasti i imala kao posledicu hapšenje Lastrića i Balabana, istaknutih revolucionara i vođa bosansko-hercegovačkog proletarijata.

1. X 1920. god. u Travniku, na pazarni dan, održana su dva protestna zbora, tako da je čitav dan protekao u manifestaciji solidarnosti radnika i seljaka. Na zborovima se protestovalo protiv Uredbe o redu i radu i agitovalo za izbor članova KPJ u Konstituantu.

Prvi zbor održan je na Čaršiji — žitarnici — uz prisustvo blizu 3.000 seljaka. Na ovom zboru, kao i na drugom, govorio je Bogoljub Curić. Kritikujući tadašnju vladu i njene reakcionarne postupke prema radnicima i seljacima, izazvao je burno odobravanje prisutnih, koji su bili svesni istinitosti njegovih reči, s obzirom da je govorio u ime varoških radnika, tj. radničke klase koja se takođe nalazila u teškom položaju.

Drugi zbor održan je istoga dana u 17 sati u sali Radničkog doma. I na ovom zboru manifestovana je spremnost za borbu protiv vlastodržaca, kao i želja da radnici Travnika glasaju na izborima za KPJ.

Vlasti su kritikovale i ove zborove, pre svega zato što su bili održani za vreme pazarnog dana, kada su seljaci mogli da protestuju protiv povišenih poreza i odbiju posle nekoliko dana da ih plate. Radi toga se u dokumentu Pokrajinske uprave navodi da je neophodno sprečavati rad komunističkih skupština na pazarni dan, jer »se dobro vidi, da je rad komunista razoran i po našu državu opasan, a tim više što su išli principijelno protiv Kraljevskog Doma«.²⁹

3. X 1920. god. partijsko veće u Trebinju održalo je protestnu skupštinu protiv Projekta Uredbe o redu i radu. Skupštini je prisustvovalo preko 600 radnika i težaka iz okoline.

Na skupštini komunista u Trebinju govorio je Tomo Tomanović, koji se oglušio čak i na upozorenje sreskog načelnika Vujevića da ne govori o teškom položaju seljaka i povišenim porezima koji pritiskuju najšire slojeve društva.

Oduševljeno pozdravljen od prisutnih, Tomanović ih na kraju skupštine upozorava da pristupe KPJ kao jedinjoj zaštitnici potlačenog naroda i da na izborima glasaju za nju.

²⁸) Prezidijal, 7/821, Sreski arhiv Banje Luke, zbirka »Radnički pokret«.

²⁹) Prezidijal, 12214/1920, Pokrajinska uprava BiH.

Zbog ovakvog Tomanovićevog držanja vlasti su posle nekoliko dana pokrenule sudski postupak protiv njega.

3. X 1920. god. Mjesno radničko sindikalno vijeće u Mostaru održalo je skupštinu kojoj je prisustvovalo oko 1000 radnika. Izlažući političku situaciju i težak položaj radničke klase u zemlji, referent na skupštini Gojko Vuković navodi da je apsurdno tolerisati bezakonite mere vlade, koja namerava oduzeti radnicima pravo štrajka, te da je »današnje skupštine zadaća da to podizanjem svoga glasa zapriječi, pa makar to bilo i nelegalnim sredstvima«.³⁰

Poslednja skupština komunista u BiH uperena protiv Projekta Uredbe o redu i radu održana je u Prijedoru 6. X 1920. god. I na ovoj skupštini radnici su se solidarizovali sa potrebom najoštrije borbe protiv bezakonitih mera vlade i izrazili spremnost da glasaju za KPJ u Ustavotvornoj skupštini.

Kao što se vidi, u BiH je od 26. IX do 7. X 1920. godine održano 15 protestnih skupština protiv Projekta Uredbe o redu i radu. Protest bosansko-hercegovačko proletarijata sa oko 10.000 učesnika u sklopu opštejugoslovenskog protesta sa preko 40.000 učesnika radnika i seljaka, bio je takvih razmera da je vlada neposredno pred izbore za Ustavotvornu skupštinu bila prinuđena da 20. X 1920. povuče Projekt Uredbe o redu i radu.

Neposredno posle ukidanja Uredbe o redu i radu u »Glasu Slobode« se navodi da proletarijat treba da bude uvek budan u čuvanju svojih tekovina i prava, kao i da radi na jačanju svoje organizacije, te treba »da radnička klasa BiH iznosi sve nezakonitosti koje se vrše prema njoj: neka ceo svet vidi dela 'oslobodilačke buržoazije'. A ovoj poručuje da je proletarijat uvek budan i da neće dopustiti da se pod drugom formom sprovodi Uredba o redu i radu, koja je pala«.³¹

Preko svoje štampe, »Glas Slobode«, organa KPJ koji je izlazio u Sarajevu, KP je pozivala sve radnike i seljake u Bosni i Hercegovini da glasaju za nju, jer uslovi pod kojima žive jasno pokazuju da im je jedini spas u tome da svoje redove zbijaju oko KPJ.

U oktobru mesecu 1920. god. u mnogim se mestima BiH održavaju skupštine komunista povodom izbora za Ustavotvornu skupštinu.

Tako je npr. 16. X 1920. godine Partijsko veće iz Sarajeva sazvalo veliki protestni zbor na kome se protestovalo protiv izbornih nasilja, s obzirom da su u to vreme vlasti cenzurisale komunističku štampu, zatvarale komuniste po unutrašnjosti, zabranjivale zborove, povodom čega je rečeno: »Drugovi i Drugarice! Protiv ovog nasilja, protiv otvorene diktature buržoazije mi smo dužni da podignemo svoj glas, da stanemo na branik svojih prava i zaštitu svojih drugova«.³²

Međutim, Policijska direkcija BiH zabranila je održavanje ove i ovakvih skupština pošto su one po njenom shvatanju ugrožavale pravila javnog mira i reda.

18. X 1920. god. kritikovan je rad lažnih prijatelja koji su propagirali rad radnika samo u sindikalnim organizacijama, navodeći

³⁰) Prezidijal, 9899/1920, Pokrajinska uprava BiH.

³¹) »Glas Slobode«, organ KPJ, *Proletarijat je uvek budan*, Sarajevo 23. X 1920, br. 230, str. 1.

³²) »Glas Slobode«, organ KPJ, *Sarajevska sirotinjo*, Sarajevo, 19. X 1920, br. 224, str. 1.

nekadašnje vreme puno uspehli štrajkova. To su bili pre svega centru-maši, koji su, i pored toga što su preživeli neuspeh, opet rovarili u redovima radničke klase. Istoga dana, tj. 18. X 1920. godine, vlast je zabranila zbor komunista u Pofalićima, za koji je vladalo veliko interesovanje, s obzirom da su izbori za Ustavotvornu skupštinu bili na pragu, dok je skupština Radikalne stranke sa predizbornim programom bila održana. Sa ove skupštine bilo je udaljeno oko 30 seljaka i nekoliko komunista, koje je policija u interesu »reda i mira« odstranila sa zbora. Kao odgovor na taj protuzakoniti postupak u »Glasu Slobode« se kaže: »Mi pitamo Vladu po kome se pravu nekom dozvoljavaju zborovi, a nekom zabranjuju i ko daje policijskim organima naredbe da mirne naše drugove odstranjuju sa zborova? Da se Vlada ne boji da ne uvredimo seljaka ako mu kažemo »druže«, a ne kao onaj dilkoš (na zboru) »gospodine« seljače? Zbilja velika je pažljivost prema seljaku.«³⁴

KPJ je živo radila i u pogledu sastavljanja biračkih spiskova od kojih su mnogi bili nadopunjeni i falsifikovani sa tendencijom da glasa što manji broj radnika za KPJ. Ova agitacija bila je od velikog značaja i pozitivno se odrazila na samim izborima za Ustavotvornu skupštinu.

Projekt Uredbe o redu i radu malo je tretiran u našoj istorijskoj literaturi, tako da o njemu možemo suditi najviše na osnovu radničkih i buržoaskih izvora, posebno štampe.

Međutim, ni izvori, posebno buržoaski, nisu uvek pouzdani, jer su vlasti, često u želji da potcune rad skupština i tretiranih pitanja na njima, navodili da je broj prisutnih bio malen, kao i interesovanje, najčešće prouzrokovano radoznalošću prisutnih, kao npr. u Zenici, Gornjem Vakufu, Konjicu, Travniku i drugim mestima.

Ponekad opet radnički izvori preuveličavaju broj prisutnih na skupštini, kao npr. u Travniku, na kojoj je po njihovom mišljenju prisustvovalo oko 3.000 seljaka, što verovatno nije tačno, iako se može zaključiti da je broj prisutnih bio veliki, s obzirom na nezadovoljstvo težaka zbog plaćanja povišenih poreza.

Neki istoričari istorije radničkog pokreta Jugoslavije, obrađujući ovaj period, samo su se osvrnuli na Projekt Uredbe o redu i radu, koji je vlada želela sprovesti i sa njim, kao uvertirom, doneti niz zakona kojima bi potpuno potčinila i obespravila radničku klasu. O samom protestu jugoslovenskog proletarijata protiv vladinog Projekta pisano je malo, i to uglavnom uopšteno ili fragmentarno. Međutim, ovo pitanje je veoma značajno, jer iako se nije iskoristila odlučnija revolucionarna situacija, ipak je protest radničke klase Jugoslavije bio takvih razmera da je vlada bila prinuđena da povuče Projekt Uredbe, kojom je za kraće vreme lišila radnike prava štrajka, kao najosnovnijeg metoda borbe protiv buržoaske prevlasti.

Skupština komunista u Sarajevu i drugim mestima BiH povodom Projekta Uredbe o redu i radu, kao i živa agitacija KPJ za izbor svojih članova u Ustavotvornu skupštinu, pokazuje da je radnička kla-

³⁴) »Glas Slobode«, organ KPJ, *Nama zbor zabranjen, radikalima dozvoljen*, Sarajevo, 18. X 1920, 225, 2.

sa stupila na put odlučnije borbe protiv buržoaskog režima, oslobađajući se sve više slabosti koje su je pratile.

I pored toga što je KPJ bila veoma popularna kod najširih slojeva radnog naroda i što se afirmisala posle izbora kao značajan politički faktor u društvu i zastupala niz naprednih stavova u pogledu revolucionarne borbe, jačanja organizacije i sl., te bila jedna od prvih komunističkih partija koja je prišla III internacionali, ipak je ona, s obzirom na svoju neoformljenost kao tek stvorena partija, imala niz slabosti i neodlučnih stavova. KPJ pre svega nije umela da iskoristi revolucionarnu situaciju u zemlji i da poveže nezadovoljne nacionalne i seljačke mase u borbu do konačne pobede.

Sarajevo kao centar radničkog pokreta BiH odigralo je najznačajniju ulogu i u revolucionarnim zbivanjima iz 1920. godine povodom protesta bosansko-hercegovačkog proletarijata protiv Uredbe o redu i radu i agitacije za izbor članova KPJ u Konstituantu. Iz Sarajeva se često intervenisalo kod vlasti da se ne zabranjuju komunističke skupštine, kao npr. 29. IX 1920. u Jajcu, a kasnije i u drugim mestima.

Vlasti su, međutim, svim silama nastojale da osujete progresivne borbe radničke klase, a posebno KPJ, čije su najistaknutije vođe često proganjali, hapsili i podvrgavali mučenjima. Takođe su često zabranjivali rad komunističkih skupština, kao npr. 29. IX 1920. god. u Jajcu, 17. X 1920. u Sarajevu, 18. X 1920. u Pofalićima i drugim mestima.

Neposredno pred izbore buržoaske partije istupaju sa lažnom demokratijom, tj. gotovošću da pomognu radnicima i seljacima, što u stvari nisu želele. Da je to tako najbolje dokazuje njihov energičan obračun posle izbora za Konstituantu, kada su zaplašene snagom radničke klase i KPJ donele krajem decembra Obznanu, sa kojom je bio zabranjen svaki legalan rad PKJ i Klasnog revolucionarnog sindikata.

RÉSUMÉ

LUTTE DE LA CLASSE OUVRIÈRE DE SARAJEVO ET DES AUTRES VILLES DE BOSNIE-HERZÉGOVINE CONTRE LE DÉCRET SUR L'ORDRE PUBLIC ET LE TRAVAIL, ET CAMPAGNE ÉLECTORALE DU PARTI COMMUNISTE YOUGOSLAVE POUR L'ASSEMBLÉE CONSTITUANTE

Après l'étouffement de la grève générale en avril 1920 la bourgeoisie yougoslave prépare une résistance toujours plus croissante contre son ennemi de classe — classe ouvrière et parti communiste.

En septembre 1920 le Gouvernement publie le Projet du Décret sur l'ordre public et le travail, privant la classe ouvrière de droit de grève, méthode la plus efficace pour améliorer sa position économique.

Le projet de cette loi n'a pas été présenté au corps représentatif populaire mais, pourtant, celui-ci a illégalement autorisé, le 4 septembre 1920, le Gouvernement à promulguer ce décret qui devait être en vigueur jusqu'à la convocation de l'Assemblée Constituante.

Le mouvement ouvrier yougoslave s'est révolté contre le Projet en question.

Seulement en Bosnie-Herzégovine on a organisé quinze réunions de protestation auxquelles plus de dix mille ouvriers et paysans ont pris part, protestant rigoureusement contre cette tentative du Gouvernement de mettre hors loi le mouvement ouvrier et le Parti communiste yougoslave.

La protestation du prolétariat yougoslave contre le Projet du Décret sur l'ordre public et le travail, faite par plus de quarante mille ouvriers et paysans, a forcé le Gouvernement à retirer, le 20 octobre 1920, le Projet du Décret, le pays se trouvant à ce moment la veille des élections pour l'Assemblée Constituante.

Ces élections ont eu lieu dans une atmosphère de violence et de terreur exercées sur la classe ouvrière et le Parti communiste. Lors des élections le Parti communiste s'est affirmé comme facteur politique important, occupant dans l'Assemblée la troisième place, après les démocrates et les radicaux.

Effrayée par la force de la classe ouvrière et par la toujours croissante influence du Parti communiste, la bourgeoisie a publié vers la fin décembre 1920 la fameuse «Obznana» (Déclaration publique) interdisant toute activité légale au Parti communiste et au Syndicat révolutionnaire.